

Moraalin luonne ja omantunnonkysymykset¹

RAULI MICKELSSON – MARKKU OKSANEN

ABSTRACT:
Morality and
issues of
conscience

The nature of human morality is a time-honoured theme in social sciences. This paper sheds light on the nature of morality and moral-based or ethics-driven politics in a democratic society. It combines empirical and theoretical research. As for the theoretical approach, the paper attempts to identify the differences between political and moral deliberation and how the differences appear in case studies. In countries with coalition governments politics is often about compromising. However, there are limits for compromises and negotiations. These limits are often conceived in terms of morality. A key feature of ethical deliberation is that the ethical convictions are ultimate and non-negotiable. This is in stark contrast to most political issues that are negotiable. The empirical part focuses on the so-called cases of conscience in Finnish parliamentary politics which split up the established divisions of party-lines. We will study five recent cases in Finnish parliamentary politics. Our empirical material consists of the transcripts of parliamentary debates and records of voting behaviour. The debates will be analysed by means of argumentation analysis. The conclusion of the article is that theoretical analysis and the outcomes of empirical analysis do not meet conveniently: the cases of conscience in *eduskunta* are an exceptional way of coming to a decision in an exceptional institution.

”Moraalinen konflikti politiikassa näyttää hivenen salaperäiseltä, arveluttavasti subjektiiviselta, yhtäkaa naiivilta ja kompleksiselta” (Gutmann & Thompson 1996, 18).

Johdanto

Moraalin kuvaaminen ja määrittäminen kiinnostaa niin yhteiskuntatieteilijöitä, biologeja, psykologeja, neurologeja kuin filosofejä. Esimerkiksi sosiologisen tutkimuksen isäksi usein kutsutun Émile Durkheimin teos *Sosiaalisesta työnjaosta* (1893, suom. 1990) alkaa seuraavasti: ”Tämä kirja on ennen kaikkea yritys käsitellä moraalisen elämän faktoja positiivisten tieteiden menetelmien mukaisesti.” Moraalisen elämän faktat puolestaan ovat olemassa olevia ”toimintasääntöjä, jotka ovat tunnistettavissa tiettyjen ominaisuuksien perusteella.” Ja koska on olemas-

sa tutkimuskohde, on myös ”mahdollista havainnoida, kuvata ja luokitella niitä sekä etsiä lakeja niiden selittämiseksi” (Durkheim 1990, 11). Moraali on siten sosiaalisen todellisuuden piirre, ja sitä voidaan tutkia tieteellisesti. Durkheim loi sosiologian tällaiseksi tieteenalaksi. Ennen sosiologian kehittämistä filosofian luennoillaan vuosina 1883–83 Durkheim puhuu yhtäältä *moraalisista tieteistä*, joiden tutkimuskohteena on ”ihmisen mieli ja luonne” (ransk. *l'esprit humain*) (Durkheim 2004, 215), ja toisaalta *etiikasta* tieteenä, joka pyrki vastaamaan normatiiviseen kysymykseen siitä, mitä ihmisen pitää tehdä erilaisissa tilanteissa, joista hän itsensä löytää (Durkheim 2004, 229). Myöhemmin moraalinen tiede ja etiikka ovat akateemisessa työnjaossa erkaantuneet toisistaan, jolloin niin sosiologiassa kuin muillakin tieteenaloilla ensisijainen kiinnostuu, on alkanut kohdistua moraalisen elämän faktojen ymmärtämiseen ja selittämiseen. Filosofeja sen sijaan askarrut-

taa normatiivinen kysymys, jonka tutkimusta ei aina mielletä tieteelliseksi moraalifilosofien päinvastaisista toiveista huolimatta (ks. Moore 2010).

Tässä kirjoituksessa pyritään ylittämään yllä mainittu jako siten, että moraalin luonnetta analysoidaan yhdistämällä filosofinen käsiteanalyysi ja empiirinen politiikan tutkimus. Puhtaassa filosofisessa käsiteanalyysissä moraalin käsitettä tarkastellaan toisten käsitteiden avulla. Menettelyllä on kuitenkin ilmeiset rajoitteensa silloin, kun tarkastelun kohteella on ulottuvuuksia, joita voidaan havainnoida. Moraali on ihmisen ja kenties myös muiden eläinten havainnoitava ominaisuus. Havaintojen tekeminen kuitenkin edellyttää jonkinlaista esiyymmärrystä havainnoitavasta asiasta. Tämän vuoksi sen määrittelyminen ei onnistu pelkästään havainnoinnin eikä käsiteanalyysin perusteella, vaan täsmällisempi määrittely vaatii empiirisen ja käsitteellisen tutkimuksen yhteistyötä. Tarkastelemme moraalin luonnetta Suomen poliittiseen toimintakulttuuriin kuuluvien oman tunnonkysymysten avulla ja arvioimme tapausanalyysien avulla sitä, mitä eduskunnan omantunnonkysymykset kertovat moraalin yleisestä luonteesta ja sen rakentumisesta poliittisessa keskustelussa. Oman tunnonkysymykset ovat sellaisia asialistan aiheita, joissa eduskuntaryhmät antavat kansanedustajille ”vapaat kädet”. Ei ole olemassa mitään ennalta määrättyä ja pysyvää luetteloa siitä, millaiset aiheet politiikan asialistalla muotoutuvat omantunnonkysymyksiksi. Usein ne ovat liittyneet uskontoon, sukupuolirooleihin, seksuaalisuuteen, ympäristöön sekä yleisesti perinteiden ja uudistamisen törmäykseen. Suomessa niitä on myös luonnehdittu ”uuden politiikan” aiheiksi (ks. Zilliacus 2001); englanninkielisessä keskustelussa aihepiiri liittyy henkilökohtaisten valintojen ja elämäntapojen juridiseen sääntelyyn, jota kutsutaan moraalipolitiikaksi (engl. *morality policy/politics*) (ks. esim. Mooney & Schuldt 2008; Engeli & Varone 2010).

Hypoteesinamme on, että moraalin yleisestä luonteesta paljastuu jotakin olennaista tarkastelemalla sitä, millaisia kamppailuja omantunnonkysymyksistä syntyy ja millaisia argumentatiivisia strategioita kansanedustajat käyttävät joutuessaan kohtaamaan kysymyksiä, joissa näkökulma on yleinen ja periaatteellinen ja joissa oman ja oletetun äänestäjäkunnan edun edistäminen jää taka-alalle.

Omantunnonkysymysten käytäntö on monella tavalla kiintoisa. Käytäntöön liittyy monia normatiiv-

isia kysymyksiä poliittisesta toimintakulttuurista ja äänestäjien oikeudesta tietää ryhmien tarjoamista linjavedoista ennen vaaleja. Tässä kirjoituksessa ei kuitenkaan pyritä arvioimaan, onko vakiintunut tapa antaa edustajille vapaat kädet hyväksyttävissä vai ei. Emme myöskään pohdi sellaisia normatiivisia kysymyksiä, jotka koskevat eduskunnan aseman oikeutusta moraalikysymysten sääntelijänä tai jotka yleisemmin liittyvät moraalikysymysten ratkaisemisen menettelytapoihin.

Kirjoitus jakautuu neljään päälukuun. Ensiksi vertailemme keskenään moraalista ja poliittista harkintaa etiikkaa ja politiikan teoriaa käsittelevän kirjallisuuden valossa. Tämän jälkeen tarkastelemme erilaisia edustamisen käsityksiä ja esittelemme eri eduskuntaryhmien toimintamalleja ryhmäkurista. Kolmannessa osassa paneudumme muutamien esimerkkitapausten avulla analysoimaan sitä, miten maamme ylimmät poliittiset päätöksentekijät reagoivat moraalisiin asiakysymyksiin eduskuntakeskusteluissa sekä lainsäädännössä. Neljännessä osassa punomme yhteen kirjoituksen erilliset teemat, ja lopuksi arvioimme sitä, miten omantunnonkysymysten tarkastelu valottaa moraalin luonnetta.

Eettinen ja poliittinen harkinta

Moraalifilosofit usein määrittelevät etiikan moraalin filosofiseksi tutkimukseksi. Tämä määrittely johtaa uusiin kysymyksiin: Mitä on filosofinen tutkimus? Entä mitä on moraali? Jälkimmäinen kysymys on kirjoituksen pääkysymys, ja edellistä käsittelemme lyhyesti johdannossa. Tunnettu amerikkalainen moraalifilosofi Fred Feldman oppikirjassaan *Introductory ethics* (1978, 1–9) analysoi erilaisia tapoja moraalien ja moraalisen arvostelmaa² määrittelemiseksi, mutta hän päätyy siihen näkemykseen, ettei ole olemassa mitään yksiselitteistä tapaa määrittellä moraalien käsitettä. Hän kuitenkin lisää, että ”useimmilla meistä on jonkinlainen intuitiivinen käsitys moraalisen ja ei-moraalisen välisestä erosta” ja, että moraalilla on jotakin tekemistä yhteiskunnassa hyväksytyjen moraaliperiaatteiden kanssa. Feldman siten katsoo, että ihmisillä on kyky tunnistaa moraaliarvostelma, kun sellainen heille esitetään, mutta heidän on hyvin hankala selittää sitä, miten he tunnistavat moraaliarvostelmaa ja, mikä ominaisuus tarkkaan ottaen tekee kielellisestä ilmauksesta moraaliarvos-

telman. Hän ei ota kantaa, onko kyky opittu vai synnynnäinen. Feldmanin teoriaa voisi nimittää moraalin tunnistusteoriaksi.

Toisenlainen lähestymistapa moraalin luonteeseen on löydetävissä australialaisfilosofi Stephen Cohen teoksesta *The Nature of Moral Reasoning* (2004). Cohen on yksilöinyt useita ominaisuuksia, joita on filosofisessa kirjallisuudessa esitetty luonnehtivan moraalista näkökulmaa ja harkintaa sekä moraalista puhetta. Cohen lähestymistapaa nimitämme moraalin määrittelyteoriaksi. Sitä voisi vielä tarkemmin kutsua pluralistiseksi määrittelyteoriaksi, sillä sen mukaan moraalilla on useita yhtä tärkeitä ominaisuuksia. (Monistisen määrittelyteorian mukaan moraalilla on yksi olennainen ominaisuus.) Katsotaan tarkemmin ja täydentävän aineiston avulla Cohenin analyysin ydinkohtia.

Ensiksi moraalista näkökulmaa on perinteisesti pidetty pyyteettömänä näkökulmana. Pyyteettömyys tarkoittaa sitä, kun mielipide ilmaistaan moraalisenä mielipiteenä, sen esittäjän päällimmäinen tavoite ei ole oman edun edistäminen. Tätä korostavat niin sentimentalistisen perinteen edustajat kuin rationalistitkin. Sentimentalistisen perinteen mukaan moraaliarvostelma on tunneperäinen ilmaisu, jolla voi olla jopa biologinen perusta, jolloin ihmisillä on synnynnäinen ja universaali taipumus reagoida samalla tavalla samanlaisiin asioihin. Esimerkiksi Edward Westermarckin (1924, 739) mukaan moraaliset tunteet eroavat ei-moraalisista tunteista siten, että ne ovat pyyteettömiä ja ilmeisen puolueettomia ja niissä on ”yleisyyden aromi”.³ Rationalistisessa näkemyksessä korostuu Cohenin luettelon toinen piirre: yleistettävyyden eli universalisoitavuus. Erityisesti Immanuel Kantin teoriassa yleistettävyyden on keskeinen *menetelmä*, jonka avulla toimija voi arvioida tekovaihtoehtojen moraalista luonnetta: vain sellainen teko, jonka toimintaperiaate on yleistettävissä, on moraalisesti hyväksyttävissä.⁴ Yleisemmällä tasolla tarkasteltuna yleistettävyyden periaatteen mukaan moraalinen mielipide on loogisella välttämättömyydellä sovellettavissa kaikkiin relevantisti samanlaisiin tapauksiin (ks. Gutmann & Thompson 1996, 13). Etenkin liberalistisessa politiikan filosofiassa korostetaan puolueettomuuden (engl. *impartiality*) ja neutraalisuuden (engl. *neutrality*) ideoita. Niillä voidaan tarkoittaa esimerkiksi sitä, ettei valtiovalta yritä pakottaa kansalaisia hyväksymään ja seuraamaan tiettyä käsitystä hyvästä elämästä, vaan

jättää käsitysten muodostamisen kansalaisille. Englantilaisfilosofi Susan Mendus (2009, 29) puhuu puolueettomasta moraalikäsitteestä (engl. *impartialist morality*), joka puolustaa ”kaikkien yhdenvertaisen kohtelun tai kaikkien yhtäläisen kunnioittamisen tärkeyttä”. Nähdäksemme puolueettomuuden, pyyteettömyyden ja yleistettävyyden käsitteet ovat sukulaiskäsitteitä. Näitä käsitteitä käytetään normatiivisessa merkityksessä, mutta käyttötavat voivat erota.

Kolmanneksi filosofiassa on tapana pitää moraalista arviointia perimmäisenä. Tämän seurauksena kun moraaliset mielipiteet joutuvat ristiriitaan poliittisten, taloudellisten, juridisten tai esteettisten mielipiteiden kanssa, niin moraaliset mielipiteet ovat aina kaikkein korkeimmat ja painavimmat. Tämän piirteen ansiosta voimassa olevia lakeja ja niiden tulkintoja voidaan kriittisesti arvioida moraalisen harkinnan antamalla välineillä. Jos juridisia perusteluja pidetään jossakin tapauksessa perimmäisenä, juridisten perustelujen korostaminen on itsessään moraalinen valinta. Toisin sanoen moraaliset perustelut eivät välttämättä ole tarkasti muista perusteluista eroava perustelujen luokka.

Neljäs näkökohta liittyy läheisesti kolmanteen: moraaliset mielipiteet ovat ei-neuvoteltavia.⁵ Esimerkiksi John Rawlsin klassikkoteoksen *A theory of justice* lähtöoletuksena on se, että ”oikeudenmukaisuuden turvaamat oikeudet eivät ole alistaisia poliittiselle kaupankäynnille tai sosiaalisten etujen laskennalle.” Ja Rawls (1971, 4, vrt. 135) jatkaa, että koska ”totuus ja oikeudenmukaisuus ovat ihmistoiminnan ensimmäisiä hyveitä, ne ovat ehdottomia (engl. *uncompromising*)”. Rawls kuvaa ihanteellista yhteiskuntaa ja sen ominaisuuksia.

Onko Rawlsin kuvaus siirrettävissä yksilötasolle? Tällöin ei-neuvoteltavuus merkitsee sitä, että kun henkilöllä on aito moraalinen vakaumus, hän ei ole valmis vaarantamaan sitä, vaan pitää siitä kiinni niin pitkään kuin pystyy. Aito moraalinen vakaumus sitoo kantajaansa täysimittaisesti. Käytännössä tämä näkyy erityisesti niillä henkilöillä, joiden moraalisen vakaumuksella on uskonnollinen perusta. Esimerkiksi syksyn 2010 homoseksuaalien avioliittoa käsittelevässä keskustelussa Kristillisdemokraattien puheenjohtaja Päivi Räsänen tuo esille kantansa ehdottomuuden ja haluttomuutensa kompromisseihin: ”Ei uskonnollinen vakaumukseni riipu siitä, mitä palautetta tulee” (HS 17.10.2010, A8). Usein uskonnolliset,

ilmoitukseen perustuvat arvot ovat kantajilleen pyhiä arvoja. Tähän vetosi myös Perussuomalaisten Timo Soini, kun 15-vuotias tyttö kysyi häneltä kantaa siihen, sallisiko hän abortin raiskauksen uhrille. Soini kieltäytyi vastaamasta vedoten uskonnolliseen vakaumukseen ja närkästyi syvästi kysyjille (Iltalehti 28.3.2011). Niinpä niistä ei käydä kauppaa, ei neuvotella eikä vakaumuksen lähteestä, pyhästä tekstistä, olla halukkaita tekemään uutta tulkintaa.

Kompromissien välttämisestä syntyy ainakin kolme suurta kysymystä: Ensiksi miten moniarvoinen ja demokraattinen yhteiskunta pysyy ylipäänsä koossa, jos ryhmällä on ei-neuvoteltavia ja toistensa vakaumusten kanssa täysin yhteensopimattomia vakaumuksia? Ja toiseksi, millä tavalla ratkaista elintärkeitä moraalikysymyksiä? Edellinen kysymys, toisin kapeammin muotoiltuna, on Rawlsin toisen pääteoksen *Political Liberalism* (1992, 4) keskiössä, mutta emme voi tässä kirjoituksessa paneutua asiaan muuta kuin toteamalla, että demokratia vaatii ihmisiltä suvaitsevaisuuden ja sopeutuvaisuuden mielenlaatua.⁶ Jälkimmäiseen kysymykseen Rawlsin on puolestaan katsottu tarjoavan ratkaisuksi yksityistä asioiden pohdintaa (ks. Gutmann & Thompson 1996, 37–38; de-Shalit 2000, 23), mutta se on riittämätöntä, jos lainsäädäntö estää yksilöitä toteuttamasta niitä päätöksiä, joihin yksilö on päätenyt, tai jos yhteiskunnassa halu lainsäädännön muuttamiseen kasvaa. Kolmas kysymys koskee lopulta sitä, kumpi on tärkeämpi, pyhät moraaliset arvot vai demokraattinen päätöksenteko, joka nojaa enemmistön tahtoon. Kysymys on perusdilemma sille, joka katsoo, että on olemassa moraalisia tosiasioita ja samanlaisesti pitää demokratiaa parhaana, kenties jopa pyhänä päätöksenteon muotona.⁷

Yksilötasolla tarkasteltuna ei-neuvoteltavuuden ominaisuus liittyy läheisesti integriteetin eli eheyden käsitteeseen. Yhdysvaltalainen filosofi Cheshire Calhoun (1995) on erottanut integriteetin käsitteelle kolme eri merkitystä, joita hän kutsuu integroituneen minän näkemykseksi, identiteetti-käsitykseksi ja puhtaiden käsien integriteettikuva. Integroitunut minä -käsityksessä minuuden osat muodostavat eheän kokonaisuuden. Identiteetti-käsityksessä integriteetti tarkoittaa uskollista sitoutumista niihin hankkeisiin ja periaatteisiin, jotka ovat oman identiteetin ytimessä. Ja puhtaiden käsien integriteettikuva puolestaan viittaa pyrkimykseen säilyttää oman toimijuuden puhtaus välttelemällä ”likaisten käsien” tilanteita. Vaikka integriteetti ymmärrettynä sanojen

ja tekojen vastaavuudeksi ja kattavaksi johdonmukaisuudeksi on tärkeä näkökohta, kun arvioimme päätöksentekijöitä, sitä ei kuitenkaan pidä liikaa korostaa. Mendus (2009, 35) on puolestaan korostanut, että ”moraali ja integriteetti heijastavat erilaisia ja ristiriitaisia arvoja”. Ääritapauksena pahasta poliitikosta, jolla oli integriteetti, Mendus mainitsee Heinrich Himmlerin. Himmlerin puheet ”lopullisesta ratkaisusta” juutalaiskysymyksessä ja teot keskitysleirijärjestelmän johtajana ovat eheitä ja siten paljastavat hänen integriteetistään olennaista: moraalisempaa olisi tietysti ollut – vaikka tämänkään toteaminen ei tunnu hyvältä – että joukkotuhonta olisi jäänyt vain puheiden tasolle.⁸

Viidenneksi moraaliset mielipiteet ovat oikeutettavissa, jolloin mielipiteet esittäjän on kyettävä esittämään järkevän ja vakuuttavan perustelun sille, miksi puolustaa tiettyä mielipidettä. Oikeutusyritykset ovat kriittisesti arvioitavissa, ja ne mielipiteet, joita ei pystytä perustelemaan tai joiden perustelu jää merkittävällä tavalla puutteelliseksi, ovat ongelmallisia. Oikeuttaminen ei kuitenkaan ole aina helppoa, sillä toisinaan ihmisillä on näkemyksiä, joita heidän on vaikea perustella. Perustelemattomuus on eräs moraalisen ongelman tyyppi (ks. Räikkä 1998). On tosin huomattava, että jokainen moraalinen perusteluketju päättyy jossakin vaiheessa, jolloin saatetaan kysymysten kysymys: perustuvatko moraaliset väittämät järkeen, tuntemuksiin vai kenties intuitioon (ks. Rachels 2010, 405–09)?

Cohenin luettelon kuudes moraalin ominaisuus liittyy moraalien rakenteeseen: moraalit on normatiivinen järjestelmä, jonka rakentuu periaatteiden varaan. Periaatteet ohjaavat ja sääntelevät ihmistoimintaa ja ihmisten omaksumia asenteita itseään ja kansainmisiään kohtaan. Ilman periaatteita on vaikea ymmärtää esimerkiksi yleistettävyyden ideaa. Moraalisen rakenteen käsittäminen periaatteista muodostuvaksi normatiiviseksi järjestelmäksi ei ole täysin ongelmatonta, sillä periaatteet ovat monitulkintaisia ja niitä on vaikea soveltaa käytäntöön. Tämän vuoksi jotkut moraalifilosofit hylkäävät periaatteet ja korostavat tapauskohtaista harkintaa (ks. esim. Moore 2010, 80–81).

Nämä kuusi piirrettä eivät luonnollisesti ole universaalisesti hyväksytyjä, vaan monet ovat pitäneet moraalien yleisyyttä ja puolueettomuutta verhona, joka kätkee taakseen vallantahoa ja hierarkioita, taloudellisia intressejä ja oman edun ajamista. Moraaliseen harkintaan sisältyvien vääristymien esiin-

tymistä on tietysti mahdotonta kiistää. Niinpä esitetyt moraalisen harkinnan ulottuvuudet tulisi nähdä moraalisen harkinnan idealisointina, joka ei aina toteudu, kun asioita sanotaan tarkasteltavan moraalisesti. Jos emme näin tekisi ja pitäisimme moraalista harkintaa kätkeytyneenä oman edun edistämisenä, moraalisen harkinnan erottaminen poliittisesta harkinnasta – kuten seuraavassa yritämme osoittaa – olisi mahdotonta.

Moraalin määrittelyteorian moraalikäsitteeseen verrattuna poliittinen harkinta ja sen perusteella muodostetut mielipiteet ovat osin toisenlaisia ja osin yhtäläisiä. Eroavaisuus on selkeintä kolmessa ensin mainitussa kohdassa ja tulkinnanvaraisempaa jälkimmäisissä. Ensiksi emme monestikaan odota poliittiselta mielipiteeltä pyyteettömyyttä vaan hyväksymme sen, että mielipide edistää kantajansa omaa tai hänen lähipiirinsä etua hyvinkin suoraviivaisella tavalla. Esimerkiksi edustajien odotetaan olevan äänestäjensä edustajia ja siten suosivan vaalialuettaan tai/ja oletettua äänestäjäkuntaa. Jos edustaja epäonnistuu äänestäjäkuntansa edunvalvonnassa, hän joutuu vähintäänkin heidän arvostelunsa kohteeksi.⁹ Toiseksi poliittisen mielipiteen ala on usein hyvin rajallinen (esimerkiksi mielipide voi koskea kaikkia nuoria miehiä tai kaikkia Suomen kansalaisia tai kaikkia Turussa asuvia). Tällöin ei ole välttämätöntä tehdä yleistyksiä, joskin paikallinen sovellus voi riippua jostakin yleisestä moraalista mielipiteestä. Paikallisuudella ja poikkeusten myöntämisellä on omat vaikeutensa, josta käy esimerkkinä jatkuva keskustelu Jehovan todistajien vapauttaminen yleisestä asevelvollisuudesta.

Kolmanneksi poliittinen mielipide on kumoutuva ja neuvotteluille avoin tai vähintäänkin poliittinen mielipide on joustavampi kuin moraalinen mielipide. Poliittisessa harkinnassa liki aina on käytännöllisyyden piirre, joka avaa tien kompromissien etsintään, jos mielipiteet menevät ristiin. Poliitiikka on itsessään mielipiteen muodostumisen prosessi, ja siinä muodostettua kantaa voidaan pitää sitovana. Poliitikko voi tosin joutua pohtimaan sitä, kumpi on sitovampi, poliittinen sopimus vai moraalinen vakaumus. Mutta tämä ristiriita syntyy vain, jos sopimus ja vakaumus erotetaan toisistaan; sopimusteoreetikoille – ainakin periaatteessa – oikean ja hyvän käsitykset riippuvat sopimuksesta. Toinen vaikeus on seuraava: onko edes periaatteessa mahdollista, että poliitikot voisivat asettua moraalisen arvioinnin ulkopuolelle tehdessään poliittisia pää-

töksiä? Jos etiikka on määritelmällisesti kaiken toiminnan moraalisten perusteiden tarkastelua, niin poliittinen toiminta ei voi olla sen ulkopuolella. Tämä tulee näkyville myös siten, että poliittinen harkinta tapahtuu aina jossakin yhteiskunnallisissa konteksteissa, joka on normien sääntelemää. Esimerkiksi Suomessa on kansanvaltainen ja yksilöiden oikeuksien kunnioittamiseen perustuva valtiomuoto, joten kansanvallan luonne ja oikeuksien kunnioittaminen väistämättä määrittävät sekä päätöksenteon menettelyjä että päätöksen sisältöä. Kansanvallan ja oikeuksien perustelut ovat siten moraalista perustelua, jolloin moraaliset näkökohdat tulevat osaksi poliittista harkintaa, sen ääneen lausumattomiksi lähtökohdiksi. Mutta niiden ja muiden moraalisten näkökohtien merkitys vaihtelee poliittisessä päätöksenteossa. Oletettavasti moraalisiin viittaaminen on osin perinteistä riippuvaista: jotkin asiakysymykset muotoutuvat moraaliksi kysymyksiksi, koska niin on ollut tapana toimia, toiset asiakysymykset ovat puolueen ydinarvoja, jotka yhdistävät puolueessa toimivia yksilöitä.

Neljänneksi poliittinen mielipide on voimassa (eli se voidaan ilmaista), vaikka sitä ei yritetäkään perustella. Tosin mielipiteen vakuuttavuutta ja uskottavuutta kriittisen ja rationaalisen ihmisen silmissä lisää se, että sille esitetään perustelua. Gerald Gaus (2000, 36–42) on erottanut poliittisen ideologian poliittisesta teoriasta. Hänen käsitteistöössään poliittinen teoria pyrkii oikeuttamaan systemaattisen tulkinnan poliittisista käsitteistä. Poliittinen ideologia sen sijaan on ei-rationaalinen, sillä sitä perustellaan tunteisiin, kulttuurisiin ennakkoluuloihin tai ristiriitaisiin opinkappaleisiin vetoamalla. Vastaavalla tavalla Rawls (1992, 119) puhuu poliittisten vakauksien perusteltavuuden arvioinnista. Käytännössä perusteltavuus-vaatimus lähentää poliittista ja moraalista harkintaa, jolloin täsmällistä rajanvetoa ei ole mahdollista tehdä. Ja viimeiseksi periaatteiden merkitys poliittisessa harkinnassa ei välttämättä poikkea juurikaan siitä, mikä on periaatteiden merkitys moraalissa harkinnassa.

Poliittisessa harkinnassa on myös sellaisia piirteitä, jotka vaikuttavat toissijaisilta moraalisen harkinnan kannalta. Näistä tärkein on julkisuusperiaate, jonka esimerkiksi Rawls (1971, 133) sekä Gutmann ja Thompson (1996, 95) nostavat esille. Poliittiset periaatteet ovat jo määritelmällisesti jaettuina, joten ne ovat kaikille periaatteessa tuttuja tai ainakaan ketään ei voida estää saamasta niistä tietoa. Ilman

periaatteiden ja niiden perusteita koskevaa julkisuutta toimintaa koskevat päätökset olisivat vallankäyttäjän päähänpistojä. Tietysti on olemassa salassa pidettäviä tietoja, mutta salassapidolla on oltava ennalta hyväksytyt perusteet, jotka myös ovat julkisia (asiasta tarkemmin, ks. Lagerspetz 2006). Moraaliset periaatteet eroavat niiden silmissä poliittisista periaatteista, jotka katsovat, että moraalilla on ei-julkainen ulottuvuus. Sen ytimessä on yksilön itse-sääteily, joka perustuu periaatteille, joita ei välttämättä ole paljastettu kenellekään.

Lyhyesti todettuna moraalisen harkinnan ja poliittisen harkinnan eroavaisuus riippuu pitkälti siitä, mitä ominaisuuksia niihin liitetään ja, millä tavalla liitetyt ominaisuuksia painotetaan keskenään. Siten moraalinen ja poliittinen ovat pikemminkin näkökulmia tarkastella yhteiskunnan normatiivista luonnetta ja maailmaa yleisemmin. Moraalisessa harkinnassa painottuu yleisyys, poliittisessä harkinnassa käytännöllisyys ja ”politiikan taito”. Siirrytään seuraavissa luvuissa kysymyksen teoreettisesta tarkastelusta empiriseen tarkasteluun eduskunnan oman-tunnonkysymysten avulla.

Puolueet, edustuskäsitykset ja omantunnonkysymykset

Ennen kuin tutustutaan tarkemmin moraalikysymysten käsittelyyn eduskunnassa, on tarpeen luoda lyhyt silmäys Suomen poliittiseen kulttuuriin ja selostaa miten omantunnonkysymykset voivat muodostua.

Kansanedustajien asema on poikkeuksellinen, sillä heidän rooliinsa kuuluu tehdä päätöksiä, jotka ohjaavat kansalaisten elämää. Se miten kansanedustajat tekevät päätöksiä, on eri tavoin säädeltyä: osin sääteily perustuu kirjoitettuihin lakeihin, osin institutionaalsiin rakenteisiin, osin kirjoittamattomiin tapoihin ja käytäntöihin. Nämä ”säännökset” voivat olla ristiriidassa keskenään.

Ristiriidat voivat ilmetä ensiksi siinä, miten kansanedustaminen ymmärretään poliittisessä teoriasa. Poliittikan tutkimuksessa on ollut tapana erottaa neljä edustuskäsitystä (ks. esim. Heywood 2007, 249–252). Oikeistolaiset puolueet ovat taipuvaisia omaksumaan *uskottu mies* -edustuskäsityksen, jonka mukaan äänestäjät valitsevat itselleen asianhoitajan valtion elimiin. Uskotulla miehellä on oikeus

itsenäiseen harkintaan. Tämän vastakohtana on ajatus edustajista *delegaatteina*. Lähinnä poliittisen vasemmiston kannattaman käsityksen mukaan delegaatin on tarkoin kuunneltava valitsijoitaan, joita käytännössä edustaa puolueen vaalien välillä toimiva järjestöverkosto ja sen edustuselimet. Näin ollen delegaatin poliittinen harkinta on sidottu edustettavien ennalta antamiin ohjeisiin. Näiden väliin sijoituu käsitys edustamisesta *mandaattina*. Edustajalla on mandaatti toimia edustuselimissä puolueen päämäärien toteuttamiseksi. Neljäs edustajatyyppe on *valitsijoidensa kaltainen*. Näin ymmärrettynä edustajalla pitää olla valitsijoidensa arvot ja sosiaalinen asema.

Suomen perustuslain voi tulkita korostavan uskottu mies -käsitystä, sillä lähtökohtaisesti kansanedustajien perusoikeutena on riippumattomuus: ”Kansanedustaja on velvollinen toimessaan noudattamaan oikeutta ja totuutta. Hän on siinä velvollinen noudattamaan perustuslakia, eivätkä häntä sido muut määräykset” (PL §29). Käytännössä kansanedustajan omaa harkintaa ohjaavat ja rajoittavat monet tekijät, kuten hänen eduskuntaryhmänsä, puolueensa ja hallitusryhmänsä kannanotot sekä valitsijoiden oletettu kanta. Erityisen tärkeä toimija on edustakuntaryhmä, jossa tehdään äänestämispäätöksiä. Ryhmäkurin rikkomisesta seuraa sanktio, kuten varoitus tai pahimmillaan erottaminen eduskuntaryhmästä määrääjäksi tai pysyvästi. Ryhmäkurin luonne riippuu paljon puolueen asemasta. On eri asia olla hallituspuolueen kuin opposition kansanedustaja, koska Suomessa ei ole tapana noudattaa usean puolueen yhteistä oppositiopolitiikkaa, mutta hallituksessa joudutaan jatkuvasti suvaitsemaan tappioita ja tekemään kompromisseja. Käytännössä myös hallituspuolueita sitoo hallitusohjelma, sillä tavallisesti hallituspuolueen jäsen joutuu noudattamaan hallituksessa sovittua linjaa. Hallitusohjelma on monilta osin eri osapuolia tyydyttävä kompromissi.

Eduskunta- ja hallitusryhmille on muodostunut tavaksi antaa yksittäisille kansanedustajille mahdollisuus vapaisiin kannanottoihin ja eduskuntaryhmän kannasta riippumattomaan äänestyskäyttäytymiseen ja julkiseen esiintymiseen joissakin kysymyksissä. Usein näin toimitaan siksi, että erimielisyys koskee omantunnon asiaa. Kun asia todetaan omantunnonkysymykseksi, hallituspuolueiden sisällä edustajat voivat äänestää hallituksen esitystä vastaan ja oppo-

sitiopuolueiden edustajat puolestaan kannattaa hallituksen esitystä. Asetelma ei välttämättä johda hallituksen hajoamiseen saatikka uusiin vaaleihin.

Tammikuussa 2010 kysyimme kahdeksalta eduskuntaryhmältä heidän sääntöjään ja käytäntöjään ratkaista vapaiden käsien antaminen omantunnonkysymyksissä. Kysymyksiin vastasi vuosien 2007–11 viisi suurinta ryhmää (Suomen Keskusta, Kansallinen Kokoomus, Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, Vasemmistoliitto ja Vihreä liitto).

Keskustan eduskuntaryhmän säännöissä lähtökohtana on puolueen esiintyminen yhtenäisenä. Ryhmän jäsen on velvollinen noudattamaan ryhmän päätöksiä, mikäli asiassa ei sen laadun vuoksi ole annettu oikeutta toisenlaiseen käyttäytymiseen. Säännöissä todetaan: ”Jos jäsen ei voi painavista syistä yhtyä ryhmän päätökseen, tällä on oikeus poiketa siitä, mikäli hän on ryhmäkokouksessa jättänyt asiaa koskevan eriävän mielipiteen kirjoitettavaksi pöytäkirjaan.” Myös Vasemmistoliitto tavoittelee eduskunnassa yhtenäistä esiintymistä. Puolueen eduskuntaryhmän jäsen on velvollinen noudattamaan ryhmän päätöksiä, mutta asian laadun perusteella voidaan myöntää oikeus toisenlaiseen käyttäytymiseen. ”Uuden politiikan” taustoistaan johtuen Vihreän liiton lähtökohdat ovat toisenlaiset. Säännöissä korostetaan, että Vihreän ”[r]yhmän jäsenellä on oikeus ryhmän enemmistön kannasta poikkeavaan mielipiteeseen ja hän saa tuoda sen esiin niin julkisuudessa kuin eduskuntatyössäkin äänestykset mukaan lukien”. Toisaalta säännöissä vaaditaan, että mikäli ryhmä on tehnyt ryhmäpäätöksen, on eriävä mielipide tuotava julki mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

Kokoomus on puolueista lähinnä uskottu mies-edustusmallia, ja sen mukaisesti ryhmän kannan vastainen äänestäminen vaatii vain eriävän mielipiteen kirjaamista kokouksen pöytäkirjaan. Toki hallitukses-

sa ollessaan kokoomuslaistenkin ryhmäkuri on tiukempaa. Sosialidemokraatit ovat tarkkoja oman puoluesubjektuutensa yhtenäisyydestä. Sekä eduskunnassa että kunnissa puolue tunnetaan vahvimpana puoluekurin vaalijana. Sosialidemokraatit vaativat ryhmän enemmistön kannan vastaiseen äänestämiseen muiden ryhmän jäsenten hyväksynnän.

Omantunnonkysymykset eduskunnassa

Tässä jaksossa tarkastelemme viittä eduskunnan tekemää päätöstä, joiden valinta perustuu joko siihen, että tiesimme etukäteen osan niistä olleen omantunnonkysymyksiä tai siihen, että arvelimme niillä olleen potentiaalia muodostua omantunnonkysymyksiksi.¹⁰ Tarkemmin perehtyminen päätöksentekoon kuitenkin paljasti, ettei arvaus osunut yhdessä asiaan oikeaan. Nimittäin vuonna 2006 laki eläinkokeiden suorittamisesta hyväksyttiin yksimielisesti liki vuosikymmenen valmistelun jälkeen. Sen sijaan hedelmöityshoitoja (käsitelty syksyllä 2006) ja perheen sisäistä adoptiota (kevät 2009) koskevat lait sekä päätökset ydinvoimaloiden rakennuslupien myöntämisestä vuosina 2002 ja 2010 jakoivat useimpien puolueiden eduskuntaryhmiä. Näissä kaikissa kysymyksissä asetelmat olivat poikkeuksellisen polarisoituneet, ja niinpä keskeisten eduskuntaryhmien oli annettava vapaat kädet edustajilleen. Lisäksi kiinnitämme huomiota yhteen tapaukseen – poikien ympärileikkaukseen –, jota ei ole viety eduskunnan käsiteltäväksi julkisuudessa esitetyistä toiveista huolimatta.

Tutkimusmateriaali koostuu kansanedustajien ja ministereiden eduskunnan yleisistuntojen puheista lakiesityksiä käsitellessä. Olemme analysoineet jokaisen eduskunnassa ko. asioissa käytetyn puheen-

Taulukko 1. Omantunnonkysymyksistä pidetyt puheenvuorot eduskunnassa.

Käsitelty asia	Puheenvuorojen määrä
Lupa Oikiluodon ydinvoimalalle 2002	420
Laki koe-eläntoiminnasta 2005	7 (lähetekeskustelu 6, viim. käsittely 1)
Hedelmöityshoitolaian säätäminen 2006	108
Parisuhdelain muutos 2009	34
Lupa kahden ydinvoimalan rakentamiseksi 2010	170

vuoron. Puheenvuorojen määrät ilmenevät taulukossa 1 (sivu 203).

Kävimme läpi keskustelujen argumentit QSR NVivo tekstintulkintaohjelman avulla, jonka avulla laadimme aineistoperusteisen luokittelun. Vuoden 2010 ydinvoimakeskustelun aineistossa emme käyttäneet NVivo ohjelmaa, mutta luokittelimme aineistoperusteisesti, kuten aiemmatkin keskustelut. Tämän jälkeen tarkastelimme eduskuntapuheiden argumentaatiostatistia pitäen silmällä yllä esitettyä jaotettua poliittisiin ja moraalisiin kysymyksiin. Löysimme seuraavat neljä erilaista tapaa käsitellä moraalisia kysymyksiä.

1. Moraalikäsitys vastaan moraalikäsitys. Tämä oli yksi kolmesta strategiasta ydinvoimalupakeskustelussa ja ainoa strategia hedelmöityshoitoa ja perheen sisäistä adoptiota käsitelleissä keskusteluissa.

2. Moraalinäkökulman kieltäminen ja/tai vähätely. Ydinvoimalupakeskustelun yksi strategia.

3. Moraalisten kysymysten kääntäminen poliittisiksi. Ydinvoimalupakeskustelun yksi strategia.

4. Moraalipäätösten ulkoistaminen. Strategiaa on käytetty erityisen hankalissa kysymyksissä, kuten hedelmöityshoitojen ja eläinkokeiden sääntelyssä sekä poikien ympärileikkauksessa.

Esittelemme kansanedustajien erilaisten argumenttistrategioiden lisäksi asian esittelyyn ja luonteeseen liittyvät strategiat.

Ydinvoimalaluvat

Vuoden 2002 loppukevällä eduskunta päätti äänin 107 puolesta, 92 vastaan myöntää Teollisuuden Voimalle luvan rakentaa ydinvoimala. Vuonna 2010 eduskunnan käsittelyssä oli kahden ydinvoimaluvan antaminen. Vuonna 2007 valittu eduskunta myönsi kaksi uutta ydinvoimalalupaa suuremmalla äänen enemmistöllä kuin vuonna 2003 kautensa päättänyt eduskunta myönsi yhdelle luvulle. Fennovoimalle ydinvoimalan rakentamislupa myönnettiin äänillä 121 puolesta 71 vastaan (poissa 5, tyhjiä 2) ja Teollisuuden voimalle 120 puolesta 72 vastaan (poissa 5, tyhjiä 2).

Ydinvoimalupien esittelyissä ja niitä seuranneissa eduskuntakeskusteluissa on löydettävissä kolme erilaista tapaa ratkaista moraalisia kysymyksiä:

A. *Ydinvoiman vastustaminen ja puolustaminen moraalisiin perusteisiin.* Ydinvoimakeskustelun keskeiset moraalikysymykset kiteytyvät seuraavasti:

- Vaikka ydinvoimaonnettomuuden todennäköisyys on pieni, onko meidän syytä ottaa tätä riskiä, koska ydinvoimaonnettomuus on sattuaan erittäin tuhoisa?
- Ydinpolttoaineen louhinnassa ja kuljetuksessa tulee huomattavan paljon radioaktiivista säteilyä, onko meillä oikeutta altistaa ihmiset ja luonto sille?
- Käytetystä ydinpolttoaineesta on mahdollisuus tehdä ydinpommin raaka-ainetta. Onko meillä oikeus lisätä tällä tavalla globaalia turvattomuutta?
- Onko oikein rakentaa ydinvoimaa, koska käytetyn polttoaineen loppusijoitus on vielä ratkaisematta ja käytetystä polttoaineesta voi tulla ylisukupolvinen riski?
- Pitäisikö sähkötuotannossa nojata fossiilisiin polttoaineisiin, joiden käyttö edistää ilmaston lämpenemistä ja joista vapautuvat pienhiukkaset ovat terveystarve?

Näitä kaikkia kysymyksiä sivuttiin vuosien 2002 ja 2010 keskusteluissa eduskunnassa. Ydinvoimalupia vastustaneen hallituspuolue Vihreiden kansanedustaja Jyrki J. Kasvi perusteli kantaansa kesäkuussa 2010 seuraavasti:

Vaikka emme pohtisi ydinjätteiden vuosituhanesta tulevaisuutta, meidän on joka tapauksessa ydinvoimalapäätöstä tehdessämme pohdittava Suomen ja maailman tulevaisuutta vuosisadan verran eteenpäin. Nyt mahdollisesti myönnettävillä, toivottavasti ei myönnettävillä, rakennusluvilla rakennettavat voimalat puretaan todennäköisesti joskus 2100-luvun alkupuolella. Meidän lastenlastemme lastenlapset ovat töissä siellä työmaalla. Me itse olemme silloin olleet jo pitkään poissa kantamassa vastuuta tästä päätöksestä. [--] Enemmän tai myöhemmin eduskunnalta kysytään, saako myös suomalainen uraanikaivos rakennusluvan tai kaksi tai peräti kolme, eikä siinä luvussa, kuulkaa, ole tsoukin häivääkään. Se joka tässä käsittelyssä kannattaa ydinvoiman lisärakentamista, mutta siinä käsittelyssä vastustaa uraanikaivoksen rakentamista, on yksinkertaisesti joko moraaliton tai hyvin, hyvin epälooginen ihminen. (Kasvi, PTK 52/2010)

Vastustajat esittivät toki myös teknisiä ja taloudellisia argumentteja, mutta niiden takana olivat Kasvin esittämän kaltaiset moraaliargumentit.

Ydinvoimaluvalle myötämieliset tukeutuivat myös moraalisiin näkökohtiin. Eduskunnassa kysyttiin, että onko oikeutetumpaa varastoida hiilidioksidipäästöt ilmakehään kuin ydinvoimajätteet kallioperään. Tyypillinen moraalinen vasta-argumentti ydinvoiman moraalisiin ongelmiin oli se, että on oikeudenmukaisempaa, että suomalaiset tekevät itse oman ydinvoimansa ja huolehtivat itse sen riskeistä, kuin työntävät riskinsä muille esimerkiksi ostamalla Venäjältä ydinsähköä. Tähän argumenttiin liitettiin myös suomalaisten osaaminen: koko maailman kannalta on järkevämpää, että ydinvoiman tuottavat osaavat suomalaiset. Ydinvoiman kannattajat puhuivat myös globaalista vastuusta. Koska maailman tarvitsee yhä enemmän energiaa, on järkevää, että se tuotetaan Suomessa turvallisesti kuin kehitysmaassa turvattomasti. Ilmastopöytäkirjaan vetoaminen oli paljon käytetty argumentti ydinvoimaratkaisua puolustettaessa. Tämän mukaan Suomen on vähennettävä hiilidioksidipäästöjä siirtymällä ydinvoimaan.

B. *Moraalinäkökulman kieltäminen ja vähättely.* Ainoastaan yksi kansanedustaja katsoi, ettei ydinvoimalupaa pidä tarkastella moraalisenä kysymyksenä. Hallituspuolue Kokoomuksen kansanedustaja Tuulikki Ukkola totesi:

Arvoisa puhemies! Minä en oikein jaksa ymmärtää tätä ydinvoimakeskustelua ylipäätänensä, sitä kauheaa kiistaa ja riitaa ydinvoimasta. Se on energiamuoto siinä kuin mikä tahansa muu energiamuoto. Toinen asia: Kuvitteletteko te, jotka vastustatte sitä, että täällä maapallolla 100 000 vuoden päästä on ylipäätänensä olemassa elämää? Kuvitteletteko te? 120 000 vuotta sitten homo sapiens tallusteli, eikä se taatusti ymmärtänyt olla huolissaan siitä, että joku panee Olkiluodon onkaloon ydinjätteitä tai, että ministeri siellä istuu ja me hiostamme häntä. Ei taatusti tiennyt. Minä en ymmärrä, miksi ydinvoimasta on tehty uskonasia. Miksi siitä on tehty omantunnonasia? Minulle omantunnonasioita ovat jotkut aivan täysin muut asiat paitsi energia, joka on taloudellinen asia. (Ukkola, PTK 52/2010)

Suurin osa uusien ydinvoimalupien kannattajista katsoi, että ydinvoima on moraalisesti ongelmallista, mutta ongelmallisuutta pyrittiin vähättelemään muun muassa vetoamalla siihen, että ajanoloon tekniikka löytää ongelmiin ratkaisut. Näin teki kokoo-

muslainen kansanedustaja Ben Zyskowitz, joka piti järjettömänä ajatusta, että seuraavien kymmenien-tuhansien vuosien aikana ihminen jämähtäisi niin paikalleen, ettei keksisi ratkaisuja hyödyntää ydinjätettä (Zyskowitz, PTK 52/2010). Teknisen edistyksen kykyyn ratkaista ydinvoiman riskit – ja samalla moraaliset ongelmat – vetosivat myös ne kansanedustajat, jotka korostivat ydinvoiman olevan väliaikaisratkaisu.

Moraalisen näkökulman kieltämisen ja sen vähättelyn lisäksi useat kansanedustajat käyttivät strategiaa, jossa ydinvoimaan liittyville moraalille (ja teknisille) ongelmille asetettiin moraalinen vastinpari.

C. *Moraalisten kysymysten kääntäminen poliittiseksi.* Ydinvoimalalupakäsittelyissä ja niissä käytetyissä puheenvuoroissa on paljon yhtäläisyyksiä, mutta myös eroavaisuuksia. Vuonna 2002 keskusteltiin pelkästään uuden ydinvoimalan rakentamisesta. Sen ohkeen oli tosin liitetty mukaan pieni ohjelma uusiutuvan energiatuotannon lisäämisestä, jota kutsuttiin risupaketiksi. Risupakettia on pidetty ”syöttinä”, jolla kalasteltiin ydinvoimalapäätöstä empiviä suosimalla uusiutuvaa energiaa. Vuoden 2010 esittely erosi aiemmasta käsittelystä siinä, että puhe ei rajoitu pelkkään ydinvoimaan vaan laajeni kattamaan koko energiatuotannon lisäämistä ja ennen kaikkea ilmastopäästöjen vähentämistä. Vuoden 2010 ydinvoimapäätökseen liitettiin laaja energiaohjelma, joka sisälsi mittavia tukia uusituvan energian tuotannolle. Esittelystrategia oli erilainen, sitä voitaisiin kutsua moraalisen kysymyksen kääntämiseksi poliittiseksi kysymykseksi. Toisin sanoen asiakysymys epämorallisoitiin, jolloin sen moraalinen ulottuvuus sivuutettiin (Engeli & Varone 2010, 6–8). Yksi käytetyimmistä poliittisen kompromissin muodoista on ”lehmäkauppa”, jossa pyrkimyksenä on se, että jokainen osapuoli ja puolue voi säilyttää kasvosensa ja esiintyä voittajana. (Tilanteen voi tulkita myös päinvastaisesti ja katsoa kaikkien hävinneen: ydinvoiman vastustajat myöntivät ydinvoimalle ja ydinvoiman puhtauteen vetoavat myöntivät pienhiukkaspäästöjen kasvulle.¹¹) Ydinvoimaluvat sisältäneen energiaohjelmapäätöksen keskeisiä osapuolina olivat raskas energiaintensiivinen teollisuus ja sen työntekijät sekä metsien, soiden ja peltojen omistajat, jotka voivat tuottaa polttoaineeksi jalostettavaa ainetta. Ydinenergiaa moraalista syistä vastustavat liikkeet olivat näkyvä kumpanakin vuotena, vaikka ydinvoiman vastustus oli vähentynyt kahdeksassa vuodessa.

Selvää on, että ydinvoimaa moraalisisistä syistä vastustaneet eivät voittaneet mitään, mutta vuonna 2002 päätös oli heille karvaampi, koska mukana ei ollut mittavaa uusiutuvan energian tukipaketin kaltaista ”lohdutuspalkintoa”. Uusiutuvan energian tukipaketilla pyrittiin kosimaan ydinvoiman kannalle erityisesti maataloustuotannosta ja metsätuloista riippuvaisia keskustalaisia kansanedustajia. Näin kävikin ja vuoden 2002 ydinvoiman vastustajien määrä oli pudonnut kahdestakymmenestä kymmeneen (TVO:n luvassa 11) vuonna 2010 lupapäätöstä tehtäessä. Jotkut kansanedustajat käyttivät päätöksen lehmäkauppa-ominaisuutta argumenttinaan. Muun muassa Keskustan Markku Laukkanen kritisoi vihereitä, että heille kelpaa ilmasto- ja energiapaketin toinen puoli eli uusiutuvien energiamuotojen tukeminen, mutta ei toinen eli ydinvoimalat (Laukkanen, PTK 52/ 2010).

Hedelmöityshoito ja perheen sisäinen adoptio

Vuonna 2006 laadittu hedelmöityshoitolaki ja sitä kolme vuotta myöhemmin seurannut laki perheen sisäisestä adoptiosta noudattivat aivan toisenlaista suhdetta moraalisiin kuin ydinvoimapäätös. Kun ydinvoimasta päätettäessä vallitsi niin moraalinen ja tiedollinen epävarmuus, niin näissä perhepoliittisia lakeja säädettyäessä oli vastakkain moraalisisistä kannoista varmoja kansanedustajia. Hedelmöityshoitolaista ja laista perheen sisäisestä adoptiosta käydyt keskustelut muodostavat todellisen moraalikiistan, jossa yhdellä puolella olivat konservatiivisten ja uskonnollisten arvojen puolustajat ja toisella seksuaalisen tasa-arvoisuuden kannattajat. Toisin kuin ydinvoiman kohdalla kiistan moraalista luonnetta ei epäilty.

Hedelmöityshoitolaki säätelee tilannetta, jossa sukusolu tai alkio viedään naisen kohtuun raskauden aikaansaamiseksi. Laki koskee myös sukusolujen luovuttamista ja varastoimista hedelmöityshoitoa varten. Lakia pidettiin sinänsä hyvänä, koska lisääntymisteknologian juridinen sääntely puuttui Suomesta, vaikka esimerkiksi ensimmäiset koeputkihedelmöityksellä alkunsa saaneet syntyivät 1984. Keskeinen erimielisyyden aiheuttaja oli lakiesityksen kohta, jonka mukaan hedelmöityshoidon antamisen ehtona ei ole (hetero)parisuhdevaatimusta. Tämän vuoksi myös lesboparit ja yksin elävät naiset saisivat halutessaan hedelmöityshoitoa. Toinen sitkeä erimielisyyden aihe oli siittiö- ja munasolujen luovut-

tajan asema: pitääkö luovuttajan anonymiteetti säilyttää vai, onko lapsella oikeus tietää biologinen vanhempansa? Nämä kysymykset liittyvät laajemmin etenkin isyyslain uudelleen arvioimiseen.

Hallituksen esitys hyväksyttiin äänin 104 puolesta ja 54 vastaan. Huomattavaa oli, että istunnosta oli poissa 38 edustajaa, tyhjää äänesti kolme. Pääministeripuolue Keskustan äänet hajosivat niin, että yli puolet ryhmästä vastusti lakia. Kokoomusryhmästä puolet kannatti ja puolet vastusti lakia. Tasa-arvoa keskeisenä lähtökohtanaan pitävissä sosialidemokraateissakin oli viisi lain vastustajaa.

Laki homo- ja lesboparien rekisteröidystä parisuhteesta annettiin 28.9.2001, mutta siinä ei säädetty perheen sisäisestä adoptiosta. Laki oli tarpeen laatia hedelmöityshoitolain jälkeen. Se koski erityisesti lesbopareja, joilla oli yhteisiä lapsia huollettavanaan. Lapsen äidin kumppanin oli lain myötä oikeus adoptoida perheeseen kuuluva lapsi. Lakiesitys hyväksyttiin äänin 108 puolesta, 27 vastaan. Myöntäviä ja kieltäviä ääniä tuli niin hallitus- kuin oppositioryhmistä. On huomattavaa, että lain käsittelystä oli pois lähes kolmannes kansanedustajista ja että eduskunnan naiset äänestivät miehiä enemmän hallituksen lakiesityksen puolesta. Ainoastaan 11 naista äänesti hedelmöityshoitoja vastaan, sisäistä adoptiota vastaan äänesti 8 naista.

Eduskunnassa käydyissä keskusteluissa ennen lakien hyväksymistä vedottiin taajaan moraalisiin ja tuntemuksiin. Jonkin verran haettiin tukea asiantuntijalausunnoista ja tutkimuksista. Lain vastustajat vetosivat luonnonlakiin, jonka ilmentymänä on se, ettei kaksi naista pysty saamaan aikaiseksi lasta ilman miestä. Näiden lakien hyväksyminen tulkittiin kristillisten arvojen vastaiseksi, joskaan tähän tulkintaan eivät kaikki yhtyneet. Runsain keskustelu käytiin siitä, onko lapsella oikeus isään. Lakiesityksen vastustajat pelkäsivät, että pian Suomi on täynnä isättömiä lapsia, joita kiusataan koulussa. Myös tieto omasta alkuperästä nähtiin tärkeäksi ja käsityksen tueksi esitettiin niin lääketieteellisiä, psykologisia kuin sosiaalisia perusteluja.

Kun lakiesityksen kannattajat vetosivat ihmisten tasa-arvoon ja perhemuotojen moninaisuuteen, vastustajat syyttivät heitä vain aikuisten oikeuksia ajamisesta ohi lapsen edun. Kristillisdemokraatti Kari Kärkkäinen mukaan ”[j]okaisella lapsella tulee olla subjektiivinen oikeus isään”. Kannattajat puolustautuivat retorisella kysymyksellä: kumpi on suurempi murhe – olla olematta tai olla ilman isää?

Lait hedelmöityshoidosta ja sisäisestä adoptiosta olivat nollasummapeliä, joissa taistelevat vastakkaiset moraalikäsitteet ja jossa vain toinen osapuoli voi tuntea itsensä voittajaksi. Kuten aiemmin todettiin, molemmat osapuolet muodostivat omat kansansa täydellä tiedolla varustettuina.

Eläinkokeet ja poikien ympärileikkaus

Omantunnonkysymykset ja niihin liittyvä äänestämisen ovat poikkeuksellisia eduskunnan päätöksenteon muotoja. Eduskunnan päättämistä laeista vain vajaa kuudesosa päättyy äänestyksen lakiesityksen viimeisessä käsittelyssä.¹² Tämä koskee myös potentiaalisia omantunnonkysymyksiä. Muista läpikäymistämme lakiesityksistä poiketen laki koe-eläintoinnasta hyväksyttiin eduskunnassa yksimielisesti. Lakiesitys oli tosin pitkän valmistelutyön pohjalta muotoutunut kompromissi. Keskustelu laista käytiin pääasiassa valiokunnissa, joihin ei ulkopuolisella ole pääsyä ja joiden pöytäkirjat eivät ole julkisia. Vuoden 2005 huhtikuussa käytiin laista lähete keskustelu. Viisi kansanedustajaa piti keskustelussa kuusi puheenvuoroa, joista pääosassa pidettiin lakiesitystä riittämättömänä. Lähete keskustelun jälkeen lakiesitys lähetettiin lausunnolle eduskunnan maa- ja metsätalousvaliokuntaan ja laki hyväksyttiin yksimielisesti joulukuussa 2005, tuolloin puheenvuoron käytti vielä yksi edustaja. Hallituksen esityksen ja lain selkärankana oli niin sanottu kolmen R:n periaate (*reduce, replace, refine*). Sen mukaan kokeissa käytettävien eläinten määrää tulisi vähentää, eläinkokeille tulisi etsiä vaihtoehtoisia tiedonhankinnan muotoja ja kehittyneemmistä eläimistä pitäisi siirtyä alkeellisempiin, ja viimeiseksi eläimille aiheutuvaa kipua tulisi välttää ja lievittää milloin näin ei voida toimia.

Eläinkoetoinnalla käsitteily oli kokonaisuudessaan intohimotonta.¹³ Vain kuusi kansanedustajaa otti keskustelussa kantaa esitykseen: kolme vihreää, kaksi vasemmistoliltoista ja yksi sosialidemokraatti. Pieni keskustelu tosin käytiin vielä kuukautta lähete keskustelua myöhemmin. Tuolloin Vihreiden Anni Sinnemäki toi rinnakkaislakiesityksen, jonka mukaa eläinkokeet sallittaisiin vain silloin, kun mikään muu korvaava menettelytapa ei olisi mahdollinen. Lyhyessä keskustelussa kolme edustajaa käytti neljä puheenvuoroa. Sinnemäki ja Vasemmistoliton Pentti Tiisanen kannattivat lakiesitystä ja so-

sialidemokraatti Esa Lahtela vastusti. Rinnakkaislakiesitys hylättiin.

Eläinkoetoinnalla törmäävät vastakkain erityisesti eläinten oikeudet ja perus- ja soveltavan tutkimuksen, etenkin lääketieteellisen tutkimuksen velvoitteet ja tarpeet. Vaikka eläinasiainliike on Suomessa näkyvä, ei sillä ole kovin paljon vaikutusvaltaa eduskunnassa. Käytetyissä puheenvuoroissa haluttiin painottaa vaihtoehtoa eläinkokeille ja kokeiden kieltäminen kokonaan kädellisiltä eläimiltä.

Uudessa laissa luvat eläinkokeisiin tulisi antamaan eläinkoelautakunta, joka koostuisi eri alojen asiantuntijoista, kokeiden suorittajista, eläinten hoitajista, eläinlääkäreistä, kansalaisjärjestöjen edustajista ja eetikoista. Laki on varsin yksityiskohtainen, mutta sen ytimenä on harkintavallan luovuttaminen eläinkoelautakunnalle koskien sitä ratkaisua, milloin kokeesta odotettavissa oleva hyöty on eettisesti hyväksyttävässä suhteessa eläinten käyttämiseen (Laki eläinkoetoinnasta § 20). On selvää, että lainsäädäntövaltaa käytetään liki aina yleisellä tasolla, jolloin lakien toimeenpanemiselle jää harkintavaltaa niin virkakoneistolle kuin tuomioistuimille. Esimerkiksi edellä mainittua eläinkoetoinnalla pykälää voi tulkita laivammin tai suppeammin ja siten lautakunta voi omaksua laivammin tai suppeamman roolin lupien myöntäjänä. Jos laki määrittää harkintavaltaa lainsäädäntöelimen ulkopuolelle, voidaan puhua moraalisen päätösvallan *ulkoistamisesta*. Tämän ansiosta kansanedustajien rooli rajautui yleisten kriteerien asettamiselle hyväksyttävälle hakemuksille, jolloin harkinta- ja päätösvalta kuuluu asiantuntijoista koostuvalle eläinkoelautakunnalle, joka joutuu ratkaisemaan täytyvätkö luvan myöntämisen ehdot. On tosin huomattava, että pääkysymyksessä – saako eläimiä käyttää kivuliaisiin kokeisiin – eduskunta otti myönteisen kannan, joten ulkoistaminen on rajattua.

Toinen ja usein selkeämpi tapa, jolla poliittiset päätöksentekijät voivat ulkoistaa ratkaisujen tekemisen, on päätösvallan siirtäminen tuomioistuimelle. Tällöin potentiaalinen omantunnonkysymys, joka voi olla poliittisesti kiusallinen ja arvaamaton, ei pääse edes muodostumaan.¹⁴ Hyvä esimerkki asiasta on poikien ympärileikkaus, joka on uskontoon perustuva tapa erityisesti juutalaisuudessa, mutta myös islamissa käytäntö on vakiintunut. Tyttöjen niin sanottu ympärileikkaus puolestaan tulkitaan nykyään törkeäksi pahoinpitelyksi ja siten sitä nimitetäänkin sukupuolielinten silpomiseksi. Toiminnal-

le ei katsota olevan hyväksyttävää uskonnollista perustaa. Suomalaisessa lääkärikunnassa on herännyt keskustelu poikien ympärileikkauksen oikeutuksesta ja siitä, onko kyseessä viattoman lapsen pahoinpitely, koska kivuliaaseen toimenpiteeseen ei useimmiten ole lääketieteellistä perustetta, eikä lapsen voida olettaa antavan siihen suostumustaan.¹⁵ Keskustelu on levinnyt laajemmalle ja esimerkiksi *Helsingin Sanomat* toteaa pääkirjoituksessaan 3.8.2008 seuraavasti: ”On tärkeää, että uskonnollisista ympärileikkauksista säädetään Suomessakin lailla ja asiasta käydään avoin keskustelu nimenomaan eduskunnassa. Nykyinen tilanne, jossa päätös leikkauksen oikeutuksesta jää lääkärille ja tulkinta toimenpiteen rikollisuudesta oikeuslaitokselle, on kaikkien kannalta vaikea ja epäselvä.” Eräs ympärileikkaustapaus päättyi tuomioistuimeen vuonna 2004, ja virallinen syyttäjä vaati pojan huoltajalle rangaistusta. Käräjäoikeus hylkäsi syytteen, kuten tekivät myös hovi- ja lopulta korkein oikeus vuonna 2008 (KKO:2008:93). Päätöksessään korkein oikeus ikään kuin vahvistaa vakiintuneen toimintatavan antamalla vapauttavan tuomion ympärileikatun pojan huoltajalle ja toimenpiteen tehneelle lääkärille. Niin lääkärikunnassa kuin tuomioistuimissa on ilmaistu, että poliittisten päätöksentekijöiden pitäisi ottaa asiaan kantaa lainsäädännöllä. Vastatessaan näihin vaatimuksiin terveydenhuollosta vastaava ministeri Paula Risikko (kok.) käytti harkintavaltansa ja päättyi ratkaisuun, ettei lainsäädännöllä tarvitse puuttua asiaan, vaan ennakkotapaus tarjoaa riittävän perustan lääkärien ohjeistamiselle (YLE 26.10.2010). Risikko siten tulkitsee, että annetun tuomion merkitys laajenee koskemaan koko tapaa yhtä tapausta laajemmin. Tästä huolimatta käräjäoikeuksissa on ennakkotapauksen jälkeenkin tuomittu vanhempia sakkoihin, jotka ovat teettäneet lapsilleen ympärileikkauksia (Helsingin Sanomat 13.4.2010).¹⁶ Hovioikeus kumosi tämän tuomion keväällä 2011 (YLE 30.03.2011).

Mitä omantunnonkysymykset kertovat moraalista – ja politiikasta?

Omantunnonkysymysten merkitys

Suomalaisessa parlamentarismissa on muodostunut tapa puhua omantunnonkysymyksistä. Ne ovat periaatteellisia kysymyksiä, jotka ovat päässeet poliittisen keskustelun ja päätöksenteon asialistalle ja

joihin poliitikot joutuvat ottamaan kantaa, mutta vakiintuneet ryhmät eivät aina kykene saavuttamaan yksimielisyyttä.

Tämän tutkimuksen lähtökohtana on ollut yleisluonteinen oletus, jonka mukaan eduskunnan oman tunnonkysymysten käytäntö voi ilmentää jotakin moraalien yleisestä luonteesta. Oletus perustuu siihen, että monessa tapauksessa on vaikea nähdä, miten yksittäinen edustaja voi välittömästi hyötyä omasta äänestysvalinnastaan; itse asiassa edustaja voi olla jopa tietämätön äänestäjensä näkemyksistä, sillä äänestäjien kanta on muotoutumaton, ristiriitainen ja kenties vakiintuu säädetyn lain mukaiseksi jälkikäteen. Usein omantunnonkysymyksissä on moraalisen epävarmuuden ulottuvuus, koska kysymyksiin ei aina ole yksiselitteisen oikeita vastauksia. Tämä epävarmuus heijastuu yhteiskunnan eri tasoille yksilöistä lainsäädäntöelimiin ja tuomioistuimiin. Pahimmillaan yhteisö on kyvytön päättämään, mikä on oikea toimintatapa. Käytännössä yhteisö tekee joitakin ratkaisuja, ja edustuksellisessa demokratiasa ne tehdään joko parlamentissa tai sen ulkopuolisissa instituutioissa tai jätetään asia kansalaisten omaan harkintaan.

Kun asia määritellään omantunnonkysymykseksi useissa eri puolueissa, katoaa mahdollisuus luokitella yksittäisiä edustajia vakiintuneisiin puolueiden mukaisiin linjakakoihin ja puolueeryhmien rinnalle tulee uusia *ad hoc* -ryhmiä. Moraalikiistat eduskunnassa eivät siten johda pysyvään kiistelyyn tai neuvottomuuden tilaan, koska eduskunnalla on keinoja ratkaista erimielisyyksiä. Näistä merkittävin on keskustelu ja lopullisin äänestys.

Käytännössä kiista lain sisällöstä voi johtaa siihen, että hallituksen esityksestä vastuussa oleva ministeri päättää olla tuomatta asiaa eduskunnan käsittelyyn tai hän vetää esityksensä pois, jos esitys ei näyttäisi tulevan hyväksytyksi. Yhdestä näkökulmasta käsittely epäonnistuu, toisesta näkökulmasta ihannetilanne säilyy. Esimerkiksi hedelmöityshoitolain nimenomaisen juridisen sääntelyn muodostuminen kesti vuosikymmeniä, kun tietyistä yksityiskohdista näkemyserot olivat niin suuria. Myös eläinkoelakia yritettiin uudistaa 1990-luvun lopussa, jolloin lakiehdotus lähetettiin lausuntokierrokselle, mutta prosessi keskeytettiin, koska ehdotustekstissä oli vakavia puutteita.

Ydinvoimakysymys on laajuutensa vuoksi poikkeuksellinen. Sen käsittelemisessä jokaisessa ryhmässä edustajille annettiin vapaat kädet äänestää oman-

tuntonsa mukaisesti. Onko ydinvoiman rakentamisesta päättäminen siltikään moraalinen kysymys? On järkevää ajatella, ettei ydinvoima ole moraalikysymys, sillä asia on partikulaarinen kysymys, ei yleinen. Eduskuntahan tekee ratkaisun yksittäisestä laitoksesta, joka toimii tietyssä paikassa tuottaen sähköä tietylle taholle tietyn ajanjakson ajan. Nämä piirteet tavanomaisesti liittyvät poliittiseen (ja hallinnolliseen) päätöksentekoon. Mutta niitä vastaan voidaan luetella päätöksen moraalisia ulottuvuuksia. Ydinvoimaluvasta päättäminen on periaatteellinen päätös, johon sisältyy kannanottoja yleisluonteisiin kysymyksiin, kuten millaisia velvollisuuksia nykyisillä sukupolvilla on tulevia sukupolvia kohtaan ja millä tavalla vastuu riskialttiiden hankkeiden epäonnistumisesta pitäisi jakaa. Itse asiassa ydinenergiain voi tulkita vaativan eduskunnalta juuri yleistä asioiden punnintaa, kun sen pitää arvioida, onko ydinvoimalalupien myöntäminen ”yhteiskunnan kokonaisedun” mukaista. ”Kokonaisedun” hahmottamiseksi edustajien pitäisi pyrkiä jossakin määrin asian pyyteettömään ja puolueettomaan käsittelyyn. Eduskunnan rooli ydinenergiain tulkitsijana on varsin poikkeuksellinen, koska asiasta ei nimenomaan pitäisi päättää tavanomaisen etupolitiikan mukaisesti. Tällaisissa tilanteissa moraalinen harkinta astuu poliittisen harkinnan alueelle.

Moraalikysymysten ulkoistaminen

Lakia säätävillä elimillä on merkittävä ominaisuus: ne voivat periaatteessa itse päättää sen, missä ja miten jostakin asiasta päätetään. Toisinaan ne haluavat säilyttää viimeisen sanan itsellään. Eduskunnalle ei ole mahdollista ulkoistaa esimerkiksi ydinvoimalan toimilupaa koskevaa päätöstä, sillä ydinenergialaki määrää, että viime kädessä eduskunta puntaroi, onko uuden laitoksen rakentaminen yhteiskunnan kokonaisedun mukaista vai ei. Ulkoistaminen on muodollisesti mahdollista vasta kyseinen lain muuttamisen jälkeen, ja epämuodollisesti mahdollista, jos edustajat seuraavat orjallisesti eduskunnan ulkopuolisen asiantuntijan käsityksiä. Ulkoistaminen ilmenee parhaiten kahdessa viimeisessä tapauksessamme, eläinkoetointialaissa ja poikien ympärileikkauksessa: jos päätös vaatii erityistietämystä (eläinkoheet) tai jos päätös on ristiriitaisia tuntemuksia ja epävarmuutta herättävä (poikien ympärileikkaus), on parempi jättää lopulliset päätökset toisille toimijoille.

Vaikka eduskunta voi ulkoistaa kiistanalaisia asioita tuomioistuimille ja asiantuntijaelimille, on myös tärkeää huomata, että eduskunta voi toimia päinvastaisella tavalla ja ottaa niitä päätettäväkseen. Ennen eduskunnan säätämiä lakeja hedelmöityshoitojen antamisesta ratkaisut siitä, kenelle hoitoja voidaan antaa, kuuluivat tietyissä rajoissa palveluntarjoajille. Nämä rajoitukset liittyvät esimerkiksi kuluttajansuojaan ja terveydenhuollon yleisiin ohjeistuksiin. Viime vuosikymmeninä oikeudellisen sääntelyyn lisääntymistä ja syvenemistä voi tulkita siten, että lainsäätäjä kääntää kansan moraalisia käsityksiä oikeudellisiksi normeiksi. Tällöin se ulkoistamisen sijaan sisäistää, ottaa omaan haltuunsa yhä uudempiä inhimillisen elämän alueita. Tätä prosessia on nimitetty oikeudellistumiseksi. On lisäksi muistettava, että sääntelyä on myös purettu. Deregulaatio ja dekriminalisaatio voivat myös synnyttää omantunnonkysymyksiä. Niin sanottu sukupuolineutraali avioliitto voidaan nähdä deregulaationa, sillä se vähentää sääntelyä poistamalla esteen samaa sukupuolta olevien avioliittojen väliltä. Asiasta voi tulla lähivuosina eduskunnan omantunnonkysymys. Sen sijaan aviokumppanien määrän vapauttaminen sääntelystä (moniavioisuuden salliminen) ei näyttäisi sellaiseksi muodostuvan.

Yhtä kaikki, vaikka omantunnonkysymyksiin toisinaan liittyy halua ulkoistaa päätöksentekoa, näin ei ole kaikissa tapauksissa. Toisissa omantunnontapauksissa asian ytimessä on oikeudellistuminen, jolloin uusi elämän alue tulee oikeudellisen sääntelyn piiriin ja sääntelyn luonteesta päättäminen voi kuulua poliitikoille. Ajatus päätöksenteon ulkoistamisesta omantunnonkysymyksen ja siten moraalin piirteenä ei toimi kuin satunnaisesti.

Moraalin luonnehdinnat ja omantunnonkysymykset

Luvussa 2 esitimme kaksi vaihtoehtoista tapaa luonnehtia moraalialia. Moraalin tunnustusteorian mukaan ihmisillä on kyky tunnistaa moraalinen arvostelma siitä riippumatta, että he pystyisivät erottamaan jonkin tietyn yleisluonteisen ominaisuuden. Moraalin määrittelyteoriassa puolestaan yritetään löytää jokin piirre tai piirteiden joukko, joka luonnehtii moraalialia ja moraalista harkintaa. Kumpikin lähestymistavoita on perustaltaan teoreettinen. Eduskunnan omantunnonkysymysten yhdistäminen ei ongelmattomas-

ti onnistu tunnistusteoriaan sen paremmin kuin määrittelyteoriaan. Määrittelyteoriaan verrattuna omantunnonkysymyksissä ei ole sisällöllistä piirrettä, joka tekisi niistä moraalisia kysymyksiä. Niinpä määrittelyteorian avulla ei pystyttäisi ennakoimaan, millaisista eduskunnan asialistan aiheista muodostuu omantunnonkysymyksiä. Tunnistusteorian ongelmana on yksilökeskeisyys, ja omantunnonkysymykset ovat epämuodollinen kollektiivisen päätöksenteon käytäntö, jolloin niiden muotoutuminen on poliittisen prosessin tulos.

Omantunnonkysymysten muodostumiselle näyttäisi olevan vaikea hahmottaa yhteistä nimittäjää ja yhteisiä syitä, vaan muodostuminen on pitkälti satumanvaraisesti muotoutuneita. Tämän väittämän vahvistaminen vaatii kuitenkin systemaattista lisätutkimusta kysymysten sisällöstä ja esiintymisen olosuhteista. Toisaalta pitäisi tehdä myös käsitteellisiä rajauksia, joista tärkein on sen päättäminen, pitääkö omantunnonkysymyksen päätyä äänestykseen viimeisessä käsittelyssä. Niinpä jos oletamme tapaus tutkimuksen paljastavan jotakin moraalien yleisestä luonteesta, voimme päätyä siihen, että se paljastaa moraalien pakenevan määrittelyjä. Tämän piirteen voi tulkita toimivan argumenttina tunnistusteorian puolesta. Jos toimii, niin käytännössä se tarkoittaa, että kansanedustajat tunnistavat moraalisen kysymyksen, kun sellaiseen törmäävät, ja määrittelevät sen omantunnonkysymykseksi.

Tapaustutkimus ja yleistäminen

Vaikka meitä on kiinnostunut tarkastella moraalien yleistä luonnetta omantunnonkysymysten valossa, emme voi välttää kysymystä siitä, minkä tai kenen moraalien luonnetta tapaustutkimus valaisee. Näyttäisi luonteelta ajatella, että tapaustutkimus kertoo jotakin niin poliitikkojen ammattimoraalista kuin suomalaisen kansanedustuslaitoksen tavoista, jotka vain sivuavat julkisen vallan harjoittamaa moraalisaantelyä demokraattisessa yhteiskunnassa.

Poliittisen asiakysymyksen luokittelu on olennainen osa sen käsittelyprosessia. Jos asia katsotaan politiikan ydinlinjojen kannalta toisarvoiseksi kysymykseksi, tällöin edustajille suvaitaan helpommin hallituksen tai puolueyhjmän enemmistön tahdosta poikkeava näkemys. On kuitenkin huomattava, että moraalikysymykset ovat joidenkin puolueiden kohdalla pikemminkin yhdistävät kuin erottavat

edustajia ja että edustajille voidaan antaa vapaat kädet myös ei-moraalisissa kysymyksissä (esimerkiksi aluepoliittisesti hankalissa asioissa). Toisaalta ydinvoimaluvat, hedelmöityshoitolaki ja laki perheen sisäisestä adoptiosta koettiin erittäin merkityksellisiksi sekä kansanedustajien että kansalaisten parissa. Oleellista lienee se, miten tärkeä kysymys on puolueen agendalla. Ydinvoiman vastustajapuolue Vihreä liitto ei voi antaa vapaita käsiä ydinvoimalupapäätöksessä, eikä konservatiivisia perhearvoja puolustava Kristillisdemokraatit voi sallia ehdokkaiden äänestävän kaikille mahdollisen hedelmöityshoidon puolesta. Sen sijaan tulonjakoon keskittyneellä SDP:llä voi olla monta kantaa ydinvoimasta ja hedelmöityshoidosta; ne eivät rasita puolueen keskeisiä periaatteita.

Kansanedustajuus on samanaikaisesti ammatti ja luottamustoimi. Vakiintuneilla ammateilla on oma moraalinen säännöstönsä, joka ohjaa ammatinharjoittajien toimintaa. Poliitikon elämässä ja valinnoissa kiteytyy yksityisen edun, oletetun äänestäjäkunnan edun ja yleisen edun ristipaine poikkeuksellisella tavalla.

Lopuksi

Aluksi esitimme teoreettisia luonnehdintoja, joita on moraalille harkinnalle liitetty ja vertasimme sitä poliittiseen harkintaan. Oletimme, että erot näiden harkinnan ja päätöksenteon alueiden välillä näkyisivät eduskunnan käytännöissä, erityisesti ryhmien tavassa antaa edustajille vapaat kädet tiettytyypisissä kysymyksissä. Eduskunnassa käytyjen keskustelujen analyysi ei yksioikoisesti paljastanut sellaisia näkökohtia, joita olimme teoreettisessa osuudessa olettaneet. Niinpä voidaan pohtia, kertooko tämä tapausten valinnan heikkoudesta vai onko moraalilla joitakin muita ominaisuuksia kuin ne, joita teoreetikot ovat usein siihen liittäneet. Nähdäksemme jälkimmäinen näkökohta on perustellumpi: moraalien käsitteellinen luonnehdinta on väistämättä idealisaatio, jota määrittävät vähintään yhtä merkittävästi toiveet kuin todellisuus.

Näistä tutkimuksen empiirisessä osassa esille nousseista moraalien piirteistä pyrkimys ulkoistaa päätöksenteko oli selkein, mutta se ilmeni vain joissakin tapauksissa. Ulkoistamisen idea perustuu siihen, että moraalisia kannanottoja halutaan välttää, jos niistä koituu merkittäviä (poliittisia) kustannuk-

sia. Tätä piirrettä ei kuitenkaan voi liiaksi korostaa, sillä poliittisessa päätöksenteossa halutaan monesti oikeudellista sellaisia elämäntilanteita, joita ei ole säännelty oikeusnormein. Käytännössä tämä tarkoittaa, että poliitikot tekevät päätöksiä moraaliasioista, eivät välttele niitä. Kaiken kaikkiaan omantunnonkysymykset näyttäisivät olevan yksi tapa hahmottaa jotakin olennaista moraalin ja moraalisen näkökulman luonteesta, mutta näin ei kuitenkaan ole asianlaita. Omantunnonkysymykset ovat vain poikkeuksellisen instituution poikkeuksellinen tapa toimia ristiriitaisten tavoitteiden tilanteissa.

LÄHTEET

KIRJALLISUUS

- Arnold, N. Scott. 2009. *Imposing values: an essay on liberalism and regulation*. Oxford: Oxford University Press.
- Calhoun, Cheshire. 1995. Standing for something. *Journal of Philosophy* 92, 235–60.
- Cohen, Stephen. 2004. *The nature of moral reasoning: the framework and activities of ethical deliberation, argument and decision-making*. Oxford: Oxford University Press.
- de-Shalit, Avner. 2000. *The environment between theory and practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Durkheim, Emile. 1990. *Sosiaalisesta työnjaosta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Durkheim, Emile. 2004. *Durkheim's philosophy lectures: notes from Lycée de Sens course, 1883–1884*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Engeli, Isabelle ja Frederic Varone. 2010. Governing morality issues in the medical field: impacts of framing strategies on policy designs. Työryhmäesitelmä ECPR-joint sessions konferenssissa 22.–27.3.2010. Münster, Saksa.
- Feldman, Fred. 1978. *Introductory ethics*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.
- Gaus, Gerald F. 2000. *Political concepts and political theories*. Boulder: Westview Press.
- Gutman, Amy ja Dennis Thompson. 1996. *Democracy and disagreement*. Cambridge, Mass. Belknap Press.
- Heywood, Andrew. 2007. *Politics*. 3rd ed. Houndmills: Palgrave.
- Lagerspetz, Eerik. 2006. Demokratia, asiantuntijavalta ja julkisuus. Teoksessa Veikko Launis ja Helena Siipi (toim.), *Geneettinen demokratia*. Kuopio: UniPress, 31–53.
- Margalit, Avishai. 2010. *On compromise and rotten compromises*. Princeton: Princeton University Press.
- Mendus, Susan. 2009. *Politics and morality*. Oxford: Polity.
- Mooney, Christopher Z. ja Richard G. Schuldt. 2008. Does morality policy exist? Testing a basic assumption. *The Policy Studies Journal* 36, 199–218.
- Moore, G. E. 2010. Etiikan tutkimuskohde. Teoksessa Markku Oksanen, Veikko Launis ja Seppo Sajama (toim.), *Etiikan lukemisto*. Helsinki: Gaudeamus, 78–108.
- Nichols, Shaun. 2004. *Sentimental rules: on the natural foundations of moral judgment*. Oxford: Oxford University Press.
- Oksanen, Markku, Veikko Launis ja Seppo Sajama (toim.). 2010. *Etiikan lukemisto*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pajala, Antti, Aleks Jakulin ja Wray Buntine. 2005. Eduskuntaryhmien käyttäytyminen ja -koheesio vuoden 2003 valtiopäivillä. *Politiikka* 47:3, 205–217.
- Rachels, James. 2010. Voiko etiikka antaa vastauksia? Teoksessa Markku Oksanen, Veikko Launis ja Seppo Sajama (toim.), *Etiikan lukemisto*. Helsinki: Gaudeamus, 390–409.
- Rawls, John. *A theory of justice*. 1971. Cambridge: Harvard University Press.
- Rawls, John. *Political liberalism*. 1992. New York: Columbia University Press.
- Rothmayr, Christine ja Audrey L'Esperance. 2010. Courts and 'morality policy' in Canada: explaining differences in legal mobilisation and court impact. Työryhmäesitelmä ECPR-joint sessions konferenssissa 22.–27.3.2010. Münster: Saksa.
- Räikkä, Juha. 1998. *Moraalin kanssa*. Kuopio: Puijo.
- Talisse, Robert B. 2003. Can democracy be a way of life? Deweyan democracy and the problem of pluralism. *Transactions of the Charles S. Peirce Society* XXXIX: 1–21.
- Thomas, Keith. 2010. *The ends of life: roads to fulfilment in early modern England*. Oxford: Oxford University Press.
- Westermark, Edward. 1924. *The origin and development of the moral ideas*. 2nd edition. Vol. II. London: MacMillan.
- Wiberg, Matti. 2004. *Lainsäädäntötuotos Suomessa valtiopäivillä 1945–2002: peruskartoitus*. Turun yliopiston Valtio-opin laitos: valtio-opillisia tutkimuksia 58. (Pdf-dokumentti saatavilla osoitteesta: <http://www.soc.utu.fi/laitokset/valtio-oppi/oppiaine/henkilökunta/wibergjulkaisut.html>)
- Ziliacus, Kim O. K. 2001. 'New politics' in Finland: the Greens and the left wing in the 1990s. *West European Politics* 24: 27–54.

TUTKIMUSLÄHTEET

Vastaukset kyselyyn seuraavilta eduskuntaryhmiltä:
Suomen Keskusta, Kansallinen Kokoomus, SDP, Vasemmistoliitto ja Vihreä Liitto

VALTIOPÄIVÄASIAKIRJAT

Hedelmöityshoitto 2002 PTK 76/2002, PTK 200/2002, 2006 PTK 13/2006, 15/2006, PTK 100/2006, PTK 101/2006, 106 ja 107.
Koe-eläinlaki PTK 41/2005. PTK 136/2005
Perheen sisäinen adoptio PTK 47 ja 51/2009.
Olkiluodon ydinvoimalupa 2002 PTK 62, 63, 65 ja 66/2002 vp.
Ydinvoimalaluvat TVO:lle ja Fennovoimalle 2010 PTK 52/2010 vp

KORKEIN OIKEUS

Ennakkopäätös KKO:2008:93
<http://www.finlex.fi/fi/oikeus/kko/kko/2008/20080093> (22.8.2011)

INTERNET- JA MUUT LÄHTEET

Helsingin Sanomat 24.2.2010. ”Vanhemmat saivat sakkokoja poikavauvan ympärileikkauksesta”. Kotimaa.
Helsingin Sanomat 3.8.2008. ”Lainsäätäjän on otettava kantaa poikien ympärileikkaukseen”. Pääkirjoitus.
Helsingin Sanomat 10.10.2010. ”Poliitikkojen puolustaja”. D3.
Helsingin Sanomat 17.10.2010. ”Arkkkipiispa: Tv-ohjelman kuva kirkosta ei todellinen”, A8.
Iltalehti 28.3.2011. ”Nyt meni hermot!”
The Guardian 27.12.2010. ”David Cameron set to delay free vote on lifting hunting ban”.
The Guardian 27.12.2010. ”Timeline: Labour and hunting” 27.12.2010.

Wikipedia. ”Circumcision”, <http://en.wikipedia.org/wiki/Circumcision> (luettu 27.12.2010)

Yleisradio 26.10.2010. ”Poikien ympärileikkauksesta ei lakia”, http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2010/10/poikien_ymparileikkauksesta_ei_lakia_2091044.html (luettu 4.3.2011)

Yleisradio 30.3.2011. ”Ympärileikkauksen teettäneiden vanhempien syytteet nurin hovissa.” http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2011/03/ymparileikkauksen_teettaneiden_vanhempien_syytteet_nurin_hovissa_2475927.html (luettu 6.4.2011)

VIITTEET

- 1 Tekijät haluavat kiittää saamistaan kommentteista ja neuvoista lehden arvioitsijaa, Antti Pajalaa ja Eila Kalitea. Artikkelin englanninkielinen versio on esitetty ECPR joint session -konferenssissa maaliskuussa 2010, suomenkielinen versio on esitetty politiikan tutkimuksen yksikön tutkijaseminaarissa Tampereen yliopistossa ja Turun yliopiston filosofian yksikön Moral Science Clubin kokouksessa.
- 2 Feldmanin lähestymistapa on lingvistinen siinä mielessä, että hänen analyysinsä painottuu moraalisten ja ei-moraalisten väittämien ominaisuuksiin.
- 3 Erityisesti brittifilosofiassa tämä perinne ulottuu aina 1700-luvulle ja David Humeen. On selvää, että tunne-käsitteitä on monia, ja niillä on erilaisia merkityksiä. Sentimentaalinen perinne eroaa emotivistisesta näkemyksestä, jonka mukaan yleismaailmallisuuden oletusta ei pidä tehdä, vaan moraaliset kannanotot ovat yksilöllisiä, subjektiivisia moraalitunteiden ilmaisuja. On vaikea sanoa, mitä pyyteettömyys tällaisessa näkemyksessä tarkoittaisi. Emotivismin tunnetuin edustaja on A. J. Ayer. Hänen näkemyksiinsä ja niiden kriittiseen arviointiin voi tutustua Oksasen, Launiksen ja Sajaman toimittaman *Etiikan lukemiston* (2010) avulla. Esimerkki uudemmasta sentimentalismista Nichols (2004).
- 4 Tarkemmin ottaen Kant on vaativampi, sillä toiminnan pitää perustua tahtoon kunnioittaa testin läpäisyyttä periaatetta. Lisäksi Kantilla on yleistettävyyden periaatteen tai menetelmän ohella myös muita ehdokkaita kategoriseksi imperatiiviksi: henkilöiden kunnioittamisen periaate ja autonomian periaate. Asiasta lisää, ks. esim. Feldman 1978, 97–134.
- 5 Ehdottoman moraalisen ja kompromissikykyisen asiakyksymysten ero on myös kontekstisidonnaista. Tämä näkyy muun muassa puolueen kantojen joustavuudessa ennen ja jälkeen vaalien. Vedotessaan äänestäjiin puolueet pyrkivät erottautumaan toisistaan esittämällä ehdottomia kantoja muun muassa omantunnonkysymyksiin. Vaalien jälkeen esimerkiksi hallitusta muodostaessa puolueiden toiminnan motiivit ovat toisenlaiset, kun ne pyrkivät yhteistyöhön muiden puolueiden kanssa. Tällöin ehdottomat kannat yleensä lientyvät. Tämä piirre esiintyy valtioissa joissa on useampi lähes samansuuruinen puolue, eikä mikään puolue pysty yksin muodostamaan enemmistöä parlamentissa.
- 6 N. Scott Arnold (2009, 11–12) väittää: ”Joutuessaan valintatilanteeseen toimintapolitiikasta järkevät ihmiset [*reasonable people*] tekevät poikkeuksia hyväksymiinsä yleisiin sääntöihin ja jättävät ratkaisematta vaikeat filosofiset kysymykset siitä, onko heidän näkemystensä kokonaisuus esitettävissä yhtenäisenä ja johdonmukaisena.” Hän kutsuukin yleisiin periaatteisiin vetoavia argumentteja ”käännytyksargumenteiksi”. Rawls (1992, 37) katsoo, että pyrkimys kaikenkattavan oppijärjestelmän ulottamisesta yhteiskunnan jokaiseen jäseneseen johtaa siihen,

että julkinen valta joutuu turvautumaan tukahduttamiseen ja painostamiseen. Esimerkkinä hän mainitsee katolisen kirkon inkvisition keskiajalla.

- 7 Demokratian pyhyttä voisi tukea esimerkiksi amerikkalaisen pragmatistin John Deweyn ajatuksella, ettei demokratia ole pelkästään yhteiskunnallinen järjestely vaan pikemminkin elämäntapa. Robert Talissen (2003) mukaan Deweyn demokratia-käsitys on sisällöllinen näkemys ja itsessään moraalinen ideaali; proseduraalinen näkemys demokratiasta puolestaan painottaa päätöksenteon reiluja menettelytapoja, jossa enemmistön tahto muodostuu yksilöiden toiveiden pohjalta.
- 8 Sanasta kiinni pitäminen oli varhaisella uudella ajalla erityisesti aristokraattisen kunniakäsitteen ytimessä, ja kunniaa puolustettiin esimerkiksi kaksintaisteluissa (ks. Thomas 2010, 165). Demokraattisessa yhteiskunnassa kunniakäsitteys on varmasti toisenlainen, mutta on silti edelleen kunniantomia tekoja. Niistä tärkein lienee vastustajien syyttäminen valehtelusta.
- 9 Vuonna 2010 suomalaisessa poliittisessa keskustelussa tärkeäksi aiheeksi muotoutui kansanedustajien kytkennät vaalikampainien rahoittajiin ja siitä herännyt epäily kansanedustajien puolueettomuudesta. Entinen KHO:n hallintoneuvos ja ympäristöministeriön kansliapäällikkö Lauri Tarasti ihmetteli, miksi poliitikoilta pitäisi ylipäänsä odottaa puolueettomuutta: ”Edustuksellinen demokratia perustuu sidonnaisuuksiin. Onko kansanedustaja tai kunnanvaltuutettu edes oikeassa tehtävässä, jos hänellä ei ole sidonnaisuuksia? Ketä hän silloin edustaa? Tarasti kysyy ja vastaa itse: ”Ei ketään. Poliitikon tehtävä on edustaa jotakin porukkaa eikä olla puolueeton.” (Helsingin Sanomat 10.10.2010, D3.)
- 10 Omantunnonkysymysten yksilöiminen pelkästään äänestyskäyttäytymisen koskevien tilastojen perusteella on monista eri syistä vaikeaa. Näistä kaksi tärkeintä on, ettei oppositio äänestä yhtenäisesti ja että hallituspuolueissakin voidaan poiketa aluepoliittisista syistä hallitusrintamasta ja tehdä paikallisia aloitteita etenkin budjetin käsittelyn yhteydessä.
- 11 Tällainen tulkinta herättää kysymyksen kompromissien moraalista arvosta. Avishai Margalit (2010, 6) mukaan kompromissi on monimielinen käsite, sillä se sisältää sekä ylevän ajatuksen ihmisten välisestä yhteistyöstä että osoituksen ihmisten selkärangattomuudesta tärkeiden periaatteiden noudattamisessa. Hänen mukaansa kompromissien pahuus ja hyvyys on tilanteesta riippuvasta: joskus ne ovat elintärkeitä, joskus mätää. Mätää kompromisseja tekevät esimerkiksi korruptoituneet päätöksentekijät, jotka tavoittelevat siten vain omaa etuaan (s. 124, 143), ja mädät kompromissit johtavat ihmisten epäinhimilliseen kohteluun (s. 12).
- 12 Wibergin (2004, 263) mukaan vain 11,5 prosenttia laeista on sotien jälkeen tehty äänestyspäätöksellä, ja Pajalan ym. (2005, 208) vuoden 2003 lakipäätöksistä noin 15 prosenttia perustuu äänestykseen asian viimeisessä käsittelyssä.
- 13 Suomalainen parlamenttikeskustelu eläinkokeista on sarmätöntä verrattuna Iso-Britannian parlamenttikeskusteluun perinteisesti koirilla tapahtuvan kettumetsästyksen kieltämisestä. Keskustelun eri vaiheista ja äänestyksistä, ks. *The Guardian*-lehden kirjoitus ”Timeline: Labour and hunting”. *The Guardian*-lehden (27.12.2010) mukaan konservatiivien pääministeri David Cameron olisi halukas kumoamaan kiellon, mutta antaisi myös hallituspuolueiden edustajille vapaat kädet äänestyksessä.
- 14 Sveitsissä abortti on ollut vastaava ikuisuuskiista (ks. Engeli & Varone 2010), ja siellä konservatiivien tavoite on tietysti estää lain muuttaminen ja abortin vapauttaminen, joten asiaa ei

haluta tuoda poliittiseen keskusteluun. Kanadassa puolestaan ei ole aborttia koskevaa lainsäädäntöä, joten aborttikieltoa haluavat konservatiivit ovat tehneet lakiehdotuksia (ks. Rothmayr & L'Esperance 2010). Aiemmin käsitellyn hedelmöityshoitolaivan tarpeellisuutta ei kiistetty, joten oletamme, ettei ryhmien intresseissä ollut estää asian pääsyä poliittiselle agendalle. Poikien ympärileikkaus saattaa olla kiusallinen vain joillekin kansanedustajille, kun taas toiset olisivat valmiita lainsäädännön valmistelemaan.

¹⁵ Mielipiteiden ristiriidasta saa kätevästi yleiskäsityksen englanninkielisen Wikipedian artikkelista ”circumcision”.

¹⁶ Sanomalehtikirjoituksen perusteella ei voi sanoa, rikottiinko sakotetussa tapauksessa ennakkotapauksesta muodostettua yleistä ohjetta vai oliko päätös ennakkotapauksesta riippumaton.